

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Силвия Атанасова Петкова
по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“
по професионално направление 2.1. Филология
(*Съвременен руски език – Лексикология. Лексикография*),
обявен в ДВ, бр. 57 от 26.06.2020 г.

Настоящата рецензия е изготвена съгласно Заповед на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ РД 38–353 от 26.07.2020 и решение на научното жури от 11.09.2020. Прегледът на представената документация показва, че процедурата напълно съответства на ЗРАСРБ и Правилника на СУ, уреждащ неговото прилагане.

В конкурса за доцент по професионално направление 2.1. Филология (*Съвременен руски език – Лексикология. Лексикография*), обявен от СУ „Св. Климент Охридски“, единствен кандидат е гл. ас. д-р **Надежда Петкова Делева**.

Надежда Делева завършва специалност *Руска филология* в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1981 г. Втората ѝ специалност е *Българска филология*. Важна роля за академичното ѝ израстване има задочната докторантура към Катедра „Руски език“ на СУ под научното ръководство на проф. Ирина Червенкова. През 2000 г. Н. Делева успешно защитава дисертация на тема „Сопоставителное описание русских и болгарских пространственных предлогов (лексикографический аспект)“ и придобива образователната и научна степен „доктор“.

Професионалната биография на кандидатката в конкурса е изцяло свързана с обучението по руски език. В продължение на няколко години тя работи като учител по руски език в 130 ЕСПУ, София. През 1987 г. постъпва на работа като инспектор учебна дейност в Катедра „Руски език“, ФСлФ, СУ. Тогава стартира и нейната кариера като университетски преподавател. Отначало тя работи като хоноруван асистент по руски език, а през 2011 г. е назначена с конкурс на длъжност главен асистент в Катедра „Руски език“. В бакалавърската степен на специалност *Руска филология* Н. Делева води занятия по практически руски език и задължителния лекционен курс *Съвременен руски език – Лексикология* (от 2012 г.), в рамките на преводаческия профил преподава учебната дисциплина *Превод на специализирани текстове*. Във Философския факултет чете лекционните курсове *Странознание* и *Терминология* на студенти от специалност *Европеистика*, изучаващи руски език като втори чужд. В магистърска програма „Език. Култура. Превод“ на специалност *Руска филология* Н. Делева води задължителния лекционен курс *Двуезична лексикография*. Под нейното научното ръководство успешно са защитени 4 дипломни работи. Преподавателските ѝ качества са оценени високо и извън СУ „Св. Климент Охридски“. Тя е поканена като хоноруван преподавател в Нов български университет, където води занятия в програма „Чужди езици и култури – Русистика“ (2000 – 2009 г.).

Надежда Делева активно работи върху повишаването на професионалната си квалификация, като участва в редица методически семинари за преподаватели по руски език. От голямо значение за изграждането ѝ като специалист в създаването на езикови тестове и провеждането на тестов контрол е обучението ѝ в Центъра за международно образование към Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“

(2003 г.), както и специализацията по „Организационно-методическо осигуряване на обучението по руски език на чуждестранни граждани (за получаване на сертификат за ниво А1 – В2)“ (Москва, 2017 г.). С дейността си като координатор на Центъра по руски език „В. В. Виноградов“ (към ФСлФ на СУ), който съвместно с представители на Московския държавен университет провежда тестиране по руски език за получаване на международно признат сертификат, д-р Надежда Делева значително допринася за укрепването на позициите на русистиката в Софийския университет.

Н. Делева се ползва с авторитет сред колегите си. Многократно е избирана за делегат в Общото събрание на СУ, а от 2019 г. е член на Факултетния съвет на ФСлФ. Има дългогодишен опит като координатор на студентския обмен по международни договори на СУ с водещи университети в Русия. Значима е и проектната ѝ дейност: тя е ръководител на финансирания от Фонд научни изследвания към СУ проект, свързан с провеждането на конференцията „Превод. Култура. Комуникация“ (2018 г.), член е на колективите, реализирали 5 други проекта с приложна насоченост.

В конкурса за заемане на длъжността „доцент“ д-р Надежда Делева участва с 24 научни публикации: 2 монографии, 20 статии (вкл. 6 в съавторство) и 2 речника (в съавторство). Значителна част от тези трудове (6 статии и 2 речника) са издадени в чужбина (Русия, Полша и Германия).

В научната продукция на Н. Делева се откроява монографията „Русско-болгарские аналогии (лексикографический аспект)“ (София, Парадигма, 2020, 226 стр.), която бе обсъдена като хабилизационен труд на заседание на Катедра „Руски език“ в края на миналата година. В нея в съпоставителен аспект се анализират семантиката и синтагматиката на сходните по форма думи в руския и българския език, означавани с термина *аналози*. Темата на изследването е особено актуална, тъй като отговаря на необходимостта от прилагането на интегрален подход към анализа на лексикалните системи на славянските езици с оглед на регистрираните в тях видими сходства и криещите се зад това привидно подобие различия. Определяща за теоретично-приложния характер на този монографичен труд е застъпваната от авторката позиция, че представянето на резултатите от лингвистичния анализ във вид на лексикографско описание трябва да се разглежда като естествен завършек на езиковедското изследване.

В *Първа глава* Н. Делева проследява формирането на концепцията за активната лексикография, разработена в трудовете на Ю. Апресян, И. Мелчук и В. Морковкин. Отчетливо са открити най-съществените черти на речниците от активен тип, сред които са включването на информация за значенията на думата, реализирани в различни контекстуални условия, и насочването на вниманието към парадигматиката и синтагматиката на думата. Тук откриваме компетентен коментар върху проблема за съчетаемостта на лексикалната единица в светлината на възможностите за нейното лексикографско описание. Подкрепям виждането на Надежда Делева, че за речниковата статия, ориентирана към активно овладяване на езика, от първостепенна важност е разбирането на взаимовръзката между семантика и синтаксис. Водена от убеждението, че съчетаемостта е предпоставка за пълноценното лексикографско представяне на думите както в тълковните, така и в двуезичните речници, авторката излага неоспорими аргументи в полза на тезата, че речниковата статия трябва да включва значителен брой

типични за заглавната дума словосъчетания. Според нея именно широкото представяне на съчетаемостта дава възможност да се опише адекватно полисемията на думата, като семантичната вариативност се демонстрира чрез конкретни речеви реализации. Намирам за плодотворно решението на д-р Делева да оперира с понятието *диагностична съчетаемост*, въведено от Н. Брагина. То дава възможност различните лексикално-семантични варианти на думата да бъдат разграничени правилно в двуезичните речници. Така авторката постепенно извежда модела на представяне на информацията за съчетаемостта в двуезичния речник на аналозите, който предвижда към всяко значение на заглавната единица да бъде подбран систематизиран списък от свободни и несвободни словосъчетания, съпроводени с превод на български език. Приносен характер има направеният аналитичен обзор на подходите към представянето на съчетаемостта на думата в научните разработки в областта на руско-българската и българо-руската лексикография, както и в съществуващите двуезични речници.

Уточнена е същността на междуезиковите аналози като обект на лингвистично изследване и лексикографско описание. С пълно основание авторката изтъква, че разнообразието от терминологични обозначения на междуезиковите съответствия от омонимен и паронимен тип (рус. *ложные друзья переводчика, межъязыковые омонимы/паронимы, лексические параллели, аппроксиматы, контактная лексика* и др.) говори за сложността на това явление. Без да отрича правото на съществуване на тези термини, тя спира избора си на термина *аналози*, който е приет в трудовете на проф. И. Червенкова. Важно е да се отбележи, че според Н. Делева понятието *междуезикови аналози* не съвпада по обхват с понятията *лъжовни приятели на преводача* и *междуезикови омоними*. Към него се отнасят формално сходни думи от двата езика, чието сходство е следствие на общ произход или на заемане от един и същ източник (трети език). Новото в монографията се състои в надхвърлянето на границите на традиционния подход към аналозите като към източник за определяне на степента на близост на двата езика в посока на търсенето на ефективен начин за представяне на резултатите от съпоставката им в лексикографска форма.

Втора глава има комплексен характер, като съчетава теоретико-методологичните разсъждения за процедурите на съпоставителния семантичен анализ с експертен коментар върху резултатите от съпоставката на конкретни лексикални двойки. Установяването на съотношението между значенията на думите аналози без съмнение е от особен интерес за съпоставителното проучване на централните и периферните елементи в семантичната структура на многозначните думи, както и за проследяване на процесите на редовна многозначност в руската и българската лексика.

По достойнство трябва да бъде оценено обстойното, многоаспектно обсъждане на принципите и критериите за създаване на двуезични речници. Изведените теоретични положения имат решаващо значение за прецизиране на методологията на лексикографски ориентирания съпоставителен анализ на руско-българските аналози. Открити са най-важните параметри, характеризиращи спецификата на двуезичната лексикография. Не буди съмнение изводът, че диференциацията на частично разминаващите се значения е една от основните задачи, стоящи пред съставителите на двуезични речници. В пряка връзка с това са и авторските наблюдения върху

особеностите на лексикографската презентация на различните значения на лексемите от близкородствени езици. Н. Делева изтъква, че при близост на езиците често се налага да се открояват по-фини нюанси на значението, отколкото при структурно различаващите се езици. Възможно решение на този проблем тя вижда в показването на узуалната валентност на думата чрез набор от релевантни словосъчетания.

Трета глава съдържа аналитично-приложната част на монографичното изследване. В нея е представен строен лексикографски модел, който да послужи като база за създаването на речник на формално и семантично сходните думи в руския и българския език. Подчертавайки, че в руско-българската лексикография липсва речник на аналозите, Н. Делева ни запознава с общата му характеристика: той може да бъде отнесен едновременно към активните, учебните и специализираните лексикографски продукти, а важна негова черта е двупосочността – използват се резултатите от съпоставителния анализ на аналозите както от руски към български, така и в обратна посока; в него се комбинират чертите на речник на съчетаемостта и на тълковен речник, но присъстват и елементи, характерни за енциклопедичните и линвокултурологичните речници.

Безспорен принос на авторката е структурирането на речниковата статия на руско-българските аналози във вид на 11 зони. като 5 от тях са задължителни, а останалите са факултативни. Прави впечатление яснотата при представяне на информацията, която трябва да включва всяка от зоните.

Разбира се, специално място тук е отредено на *зоната на съчетаемостта*, в която са описани синтагматичните свойства на членовете на заглавната лексикална двойка. По думите на Н. Делева, в тази централна зона на речниковата статия на аналозите „е съсредоточен най-голям обем сведения за лексикално-семантичните варианти“ (стр. 127). При това авторката с основание отбелязва, че тази информация често има превантивен характер. Много полезен от гледна точка на лексикографската практика е предложението от Н. Делева ред на представяне на различните структурни типове словосъчетания.

Във фокуса на вниманието на авторката попада и културологичният аспект на значението на думите. Това, че *зоната за културологична информация* е факултативна (тъй като не всички думи имат значения, свързани с фонові знания), прави въпроса за мястото на тази информация в рамките на лексикографското описание още по-интересен. Солидаризирам се с изказаното мнение, че определянето на съдържанието на културния компонент на значението изисква да бъдат избрани онези признаци, които се квалифицират като ценни в аспекта на межкултурната комуникация. С оглед на това, че културологичният аспект е твърде слабо застъпен в лексикографските трудове, базирани на руско-български материал, систематизираните от Н. Делева начини за „обективизация на лексикалния фон“ на базата на конкретен езиков и визуален материал може да се окажат като значим принос към двуезичната лексикография.

Бих искала да изтъкна и практическата стойност на разработените от авторката *Образи на речникови статии*, които нагледно демонстрират предимствата на предложението лексикографски подход.

Втората монография на Н. Делева „*Пространственные предлоги в русском и болгарском языках (лексикографический аспект)*“ (София, Парадигма, 2020 г., 182 стр.)

е базирана на нейната докторска дисертация. Тъй като материалът от дисертационното изследване е разглеждан в предходна процедура, книгата не е обект на оценка в тази рецензия.

Представените за участие в конкурса 20 статии могат да бъдат отнесени към 5 изследователски направления:

1. Насочвайки научните си търсения към *лексикографското описание на аналозите в руския и българския език*, Н. Делева разработва в редица свои статии някои частни аспекти на съпоставителното изследване на лексикалните аналози с оглед на представянето им в речникова форма (*публ. № 3, 16, 19*). Изложените в тези трудове наблюдения намират място в по-разгърнатата форма в текста на монографията. Те позволяват да се проследи пътят, извървян от д-р Делева до окончателното оформяне на оригиналната ѝ концепция за създаване на руско-български речник на аналозите, основан на принципите на активната лексикография.

2. На *съпоставителното изследване на служебните думи за целите на двуезичната лексикография* е посветена друга група статии (*публ. № 6, 11, 18*). В тях авторката предлага семантичен анализ на пространствените предлози като обект на лексикографско описание в духа на интегралното описание на езика. Така Н. Делева доказва, че методиката на съпоставяне на междуезикови лексикални двойки може да бъде успешно приложена не само към пълнозначните, но и към служебните думи. Към това изследователско поле се отнася и съдържащата значими научни резултати статия, посветена на линейно-синтактичните особености на съюза *да* в три южнославянски езика (*публ. № 10, в съавторство с Е. Иванова*).

3. Като разработва някои *общи проблеми на двуезичната лексикография*, д-р Надежда Делева допринася за развитието на лексикографските изследвания върху руски и български езиков материал. Тя се спира на принципите на лексикографско описание, от които се ръководят съставителите на кратък руско-български речник, ориентиран към комуникативните потребности на носителите на руски език (*публ. № 12*), обсъжда спецификата на лексикографската работа при създаването на комплексен учебен електронен руско-българо-руски речник, в който информацията е разпределена по модули, свързани в единна мрежа (*публ. № 13*). В ползрението ѝ попада и слабо проученият въпрос за подходите при създаването на двуезични терминологични речници (*публ. № 13, в съавторство с Ц. Ралева*).

4. Несъмнен интерес представляват три статии, посветени на *историята на руско-българската лексикография*. В две от тях обект на проучване е лексикографската дейност на Сава Филаретов през Възраждането (*публ. № 7, 22*), а в третата се анализира едно малко известно лексикографско произведение от епохата след Освобождението – краткият руско-български речник на Тодор Коджов (*публ. № 17*).

5. В рамките на *лингвокултурологичния анализ на руската и българската лексика и фразеология* Надежда Делева изследва езиковите единици, представящи концепта „памет“ в руския и българския език, като стъпка към създаването на съпоставителен речник на концептите (*публ. № 15*). В три статии, написани в съавторство, на базата на богат емпиричен материал, извлечен от корпусни данни и лексикографски източници, е

откроява културната специфика на фразеологичните единици с компоненти *сън* и *мечта* в руския и българския език (*публ. № 8, 9, 20*).

Ярко проявяващият се в трудовете на Н. Делева стремеж към обвързване на теорията с практиката безспорно е повлиян от натрупания от нея опит в работата върху двуезични речници. Тя е част от авторския колектив, създал универсален руско-немски и немско-руски речник, който е издаден в Щутгарт през 2003 г. (*публ. № 23*). Плод на сътрудничеството ѝ със С. Влахов, И. Червенкова и А. Липовска е руско-българският речник, публикуван в Москва през 2008 г. (*публ. № 24*). И двата речника включват основния лексикален фонд на изходния език. Речниковите статии са разработени с висок професионализъм и прецизност, добавени са и информативни приложения, улесняващи активния потребител.

Научните постижения на Н. Делева са добре познати на специалистите, за което свидетелстват посочените в справката за цитиранията 5 рецензии за нейни трудове (една от тях е публикувана в реферирано и индексирано научно списание, и останалите – в нереферираны списания с научно рецензиране), както и забелязаните цитирания в български и чуждестранни издания. Без съмнение, за аprobацията и разпространението на резултатите от изследванията ѝ са спомогнали и многобройните доклади, изнесени на международни научни форуми.

Заслужава да се отбележи и работата на Н. Делева като преводач и редактор. Превела е от руски 4 книги, издадени през 2018 и 2019 г. от авторитетни български издателства, член е на редколегиата на списание „Съвременна лингвистика“, редактор е на редица сборници с научни трудове

Заклучение

С научната си продукция и регистрираните цитирания на публикациите си д-р Надежда Делева изпълнява минималните национални изисквания за заемане на длъжността „доцент“ в област „Хуманитарни науки“. Рецензираните трудове показват широкия обхват на нейните изследователски интереси и я представят като водещ специалист в областта на руско-българската лексикография и съпоставителната лексикология. Те се отличават с оригинален и задълбочен подход към анализиранияте езикови явления и имат приносен характер. Дейността на Н. Делева като университетски преподавател и експерт по чуждоезиково обучение и тестиране също е много плодотворна.

Всичко това ми дава основание с пълна убеденост да дам положителна оценка на кандидатурата на участничката в конкурса. Предлагам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват „ЗА“ избора на гл. ас. д-р **Надежда Петкова Делева** на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 2.1. Филология (Съвременен руски език – Лексикология. Лексикография).

София, 8 октомври 2020 г.

доц. д-р Силвия Петкова